

คูเมือง กำแพงเมือง

บ่อมนและ

ประตูที่ลพบุรี

เนื่องจากลพบุรีเป็นเมืองโบราณมาตั้งแต่สมัยทวารวดี สมัยลพบุรี สมัยอยุธยาตอนต้น (สมัยพระราเมศวร) จนถึงสมัยอยุธยาตอนปลาย (สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช) และจะสังเกตได้เลยว่า เมืองโบราณทุกแห่งมักจะมีคูเมือง กำแพงเมือง เพื่อป้องกันการโจมตีของข้าศึก และนอกจากคูเมือง กำแพงเมืองแล้วมักจะมีป้อมและประตูเมืองด้วย ดังนั้นลพบุรีจึงมีซากของคูเมือง กำแพงเมือง ป้อมและประตูเมืองเหลืออยู่จนทุกวันนี้ แต่เท่าที่เหลืออยู่นั้นเข้าใจว่าเป็นสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ส่วนของเดิมในสมัยทวารวดี สมัยลพบุรีหรือสมัยพระราเมศวรนั้น คงจะถูกรื้อทำลายเสียหายหมดก็อาจเป็นไปได้ หรือในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชอาจจะสร้างทับที่เดิมบ้างก็อาจเป็นไปได้เช่นกัน สำหรับคูเมือง กำแพงเมือง ป้อมและประตูเมืองในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้น ก็มีนายช่างฝรั่งเศษเป็นผู้ออกแบบให้ตั้งจะได้กล่าวตามลำดับไป

คูเมืองและกำแพงเมือง

เมืองโบราณโดยทั่วไปมักจะมีคูเมืองกับกำแพงเมือง

สร้างไว้คู่กัน คือมีคูเมืองอยู่ชั้นนอก กำแพงเมืองอยู่ชั้นใน ส่วนการสร้างนั้นอาจจะขุดคูนำดินมาถมเป็นกำแพง สำหรับเมืองลพบุรีโบราณนั้น มีแม่น้ำลพบุรีเป็นคูเมืองทางด้านทิศตะวันตกเหมือนกับแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นคูเมืองด้านทิศตะวันตกของกรุงเทพฯ นั่นเอง ซึ่งแม่น้ำลพบุรีหรือแม่น้ำเจ้าพระยาก็มีอยู่แล้วตามธรรมชาติ ส่วนกำแพงเมืองด้านตะวันตกของเมืองลพบุรีโบราณนั้น คงจะก่อไว้ริมแม่น้ำลพบุรีนั่นเอง คือเริ่มจากทางทิศใต้ไปทางทิศเหนือตรงสถานีตำรวจท่าหินถึงท่าโพธิ์ ต่อมาคงจะถูกรื้อสร้างเป็นถนนและตึกแถวเสียหมด และเมื่อคราวที่ไฟไหม้ตลาดลพบุรีเมื่อปลายปี พ.ศ. ๒๕๑๑ นั้น ไฟได้ไหม้ตึกแถวส่วนหนึ่งที่ตั้งรกรากบนกำแพงเมืองด้านนี้ ทราบว่าสำนักผังเมืองจะสงวนไว้ไม่ให้สร้างตึกแถวอีก จึงนับว่าเป็นความคิดที่น่าสนับสนุนอย่างยิ่ง เพราะมิฉะนั้น กำแพงเมืองเก่าก็จะไม่มีเหลือ เติกรุ่นใหม่ก็จะไม่รู้จัก

สำหรับด้านใต้และด้านเหนือก็มีคูเมืองและกำแพงเมืองเช่นกัน ซึ่งทั้ง ๒ ด้านนี้ จะเห็นได้ว่าเป็นที่ราบลุ่มคือส่วนใหญ่เป็นที่นาในฤดูน้ำหลากน้ำจะท่วมเต็มไปหมด คูเมืองและกำแพงเมืองทั้ง ๒ ด้านนี้จึงมีเพียงชั้นเดียว เพราะ

เวลาฤดูหนาวลากน้ำหนักวมก็จะกลายเป็นเครื่องกีดขวางทาง
 ธรรมชาติที่คอยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นที่จะต้องสร้างคูเมืองหรือ
 กำแพงเมืองหลายชั้น ส่วนทางด้านทิศตะวันออกนั้น เป็น
 ที่ดอน จึงต้องสร้างคูเมืองและกำแพงเมืองถึง ๓ ชั้นด้วย
 กัน เหมือนกับกรุงเทพฯ ก็มีคูเมืองและกำแพงเมืองทาง
 ด้านทิศตะวันออกถึง ๓ ชั้นเช่นกัน

สำหรับคูเมืองและกำแพงเมืองทั้ง ๓ ชั้น ของเมือง
 ลพบุรีนั้น มีดังนี้

ชั้นที่ ๑ เริ่มต้นจากบ่อมหิมาโพร ซึ่งเป็นบ่อทาง
 ทิศเหนือ จากบ่อนหิมาโพรเมืองและกำแพงเมืองไปทางทิศ
 ตะวันออกเฉียงใต้ ผ่านด้านใต้ของวัดป่าธรรมโสภณและวัด
 ทองปุก จากนั้นก็วกลงมาทางทิศใต้ ผ่านด้านหลังโรงเรียน
 พิบูลวิทยาลัย ตรงไปจบบ่อมหิมาโพรซึ่งเป็นบ่อ
 ทางทิศใต้ สำหรับคูเมืองตอนนั้นเรียกกันโดยทั่วไปว่า “คลอง
 ท่อ” และจากบ่อมหิมาโพรก็วกกลับมาหิมาโพรเมืองและกำแพงเมือง
 ไปทางทิศตะวันตกจนจดแม่น้ำลพบุรี คูเมืองตอนนั้นเรียก
 กันว่า “คลองบางปี” ซึ่งแต่เดิมชาวบ้านเรียกกันว่า “คลอง
 ตามังปี” (เล่ากันว่าเพราะตามังชอบเป่าปี) สำหรับกำแพง
 เมืองด้านใต้นั้นยังเห็นได้ชัดเจน เพราะเป็นกำแพงดินสูง แต่

มีบางตอนถูกผู้ทำลายแล้วสร้างบ้านเรือนก็มี นับว่าน่าเสียดายอย่างยิ่ง

สำหรับคูเมืองและกำแพงเมืองชั้นที่ ๑ นี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ในหนังสือ “ระยะทางเสด็จประพาสสมณทลอยุธยา” ตอนหนึ่งว่า

“เวลากินข้ากกลางวันแล้วบ่าย ๔ โมงเศษ ขึ้นช้างพังหรีมผูกกุญแจ้านายขี่ช้างออกจากวังไปตามทางเทวสถานข้ามสะพานเรือกลองท่อไปประตูพญเนียด ตามทางที่ไปแลดูสองข้างพื้นดินสูง ๆ ต่ำ ๆ เป็นโคกเป็นเนิน มีศิลาบ้างแต่สีดินน่นดำน้ำซัง ที่เรียกว่าสะพานเรือกนนั้นก็เหมือนกันกับสะพานช้างตามธรรมเนียม แต่ก่อนขायาวเพื่อนำท่อม ฟูไม้ทงต้นเหมือนสะพานช้างท่งปวง เขาว่ากลองท่อนเป็นคูเมืองชั้นใน มีกำแพงริมฝั่งกลองท่อนข้างในชั้นหนึ่ง แต่เดี๋ยวนพยับไปเสียแล้ว เมืองชั้นในนี้ชรอยจะเป็นกำแพงเมืองลพบุรีเดิม แต่ครั้งเป็นเมืองลูกหลวงอยู่ ก่อนพระนารายณ์ชนมาสร้าง ครั้นเมื่อสมเด็จพระนารายณ์เสด็จชนมาสร้างเป็นพระนคร จึงได้สร้างกำแพงเมืองนอกชั้นนอกชั้นหนึ่ง แนวประตูพญเนียด เพื่อจะให้แข็งแรงสมเป็นพระนคร

ใหญ่ ที่จะได้บ่อกันข้าศึกศัตรูทั้งภายในภายนอก กำแพง
 เก่าชั้นในชั้นนอกเห็นจะไม่ได้รั้ว จะคงไว้เป็นกำแพงสองชั้น
 ตั้งพระราชตำริโน พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 เมื่อทรงชุดคลองผดุงกรุงเกษมเป็นคุพระนครชั้นนอก แล้ว
 จึงสร้างบ่อบนบ่อปัจจามิตร ปิดปัจจามิตร แผลงศัตรูราบ
 ปราบศัตรูพ่าย ทำลายแรงปรบักษ์ วางไว้เป็นระยะๆ ตลอด
 ลำคลอง ก็ทรงพระราชดำริจะใคร่ก่อกำแพงรอบนอกอีก
 ชั้นหนึ่งตามแนวบ่อบน แต่เห็นว่าเป็นการป่วยการเร็วแรง
 มาก จึงได้งดไว้เมื่อมีข้าศึกศัตรูมาอย่างไร ก็คิดตั้งค่ายชัก
 บ่อบนต่อบ่อบนให้ถึงกันตลอด ก็จะเป็นกำแพงชั้นนอกชั้นได้
 ในขณะที่มีราชการ การที่จะทรงพระราชดำรินี้ เห็นจะ
 เหมือนกันกับเมืองลพบุรีที่เดียวที่กำแพงเมืองลพบุรีชั้น
 นอกนั้นมีเชิงเทินใหญ่โต แต่กำแพงนั้นพังทลายไปเสียหมด
 ประตูเมืองก่อรอบบนหลังตั้งใบเสมาลดเป็นสามชั้น แต่
 ประตูสูงประมาณ ๖ วาเศษหรือ ๔ วา คุภายนอกชรอยจะ
 มีรอบแต่เป็นจะไม่ใช่เป็นลำน้ำลำคลอง จะเป็นแต่ที่ลึก ๆ
 ลงไปเพราะเห็นที่ชุดดินชั้นถมเชิงเทิน ถ้าระคุน้ำก็จะมิว่า
 ระคุแล้งเห็นจะแห้ง . . . ”

สำหรับกำแพงเมืองชั้นนอก ที่พระบาทสมเด็จพระ-

จุดจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกล่าวถึงนั้น เข้าใจว่าเป็น กำแพงเมืองชั้นที่ ๒ ซึ่งจะไต่กล่าวต่อไป ส่วนประตูเมืองนั้นก็คงเป็นประตูพญานาค ซึ่งจะไต่กล่าวต่อไปในเรื่องประตูเมืองชั้นที่ ๒ เริ่มจากบ่อมที่ทำโพธิ์เช่นเดียวกับชั้นที่ ๑

แต่ว่ามุ่งตรงไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ผ่านด้านเหนือของวัดป่าธรรมโศภณและวัดทองปุม ตรงไปถึงบ้านสะพานอิฐ แล้ววกลงมาทางทิศใต้ ผ่านค่ายสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (แต่ว่าตอนที่ผ่านค่ายสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ถูกถล่มและถูกเกรดเสียหมด เข้าใจว่าคงถูกทำลายตอนสร้างค่ายนั้นนั่นเอง) แต่ตอนหน้าค่ายตรงประตูพญานาคยังสังเกตเห็นกำแพงเมืองได้ชัดเจน จากประตูพญานาคข้ามถนนนารายณ์มหาราชไปทางทิศใต้ ก็เป็นคูเมืองไปทางวัดคลองสายบัว ซึ่งตอนนั้นเรียกกันว่า “คลองสายบัว” ไปจนถึงท่าเรือจอด แล้ววกมาทางทิศตะวันตก จดกับชั้นที่ ๑ ที่บ่อมชัยชนะสงคราม นั้นเอง

ชั้นที่ ๓ เริ่มจากบ้านสะพานอิฐไปทางบ้านท่ากะยางแล้ววกลงมาทางใต้ ตอนนั้นยังเห็นคูเมืองได้ชัดเจน ส่วนกำแพงเมืองนั้นได้ถูกเกรดทำถนนจากวัดไถ่ไปบ้านหินสองก้อนเสียแล้ว และจากวัดไถ่ก็มีคูเมืองผ่านไปทางวัดชีป่าสิ-

ทาราม (ซึ่งตอนนั้นบางตอนกลายเป็นคลองชลประทานไปเสียแล้ว) จากนั้นก็มีคูเมืองไปทางท่าเรือจอด (แต่ตอนนั้นก็ถูกทำลายไปหลายตอนแล้วเช่นกัน) จดกับคูเมืองชั้นที่ ๒ ที่ท่าเรือจอดนั่นเอง

จึงเห็นได้ว่าคูเมืองและกำแพงเมืองของเมืองลพบุรีเก่านี้ได้ถูกทำลายไปเสียมากต่อมากแล้ว จึงทำให้น่าคิดว่าต่อไปเราจะไม่ได้เห็น ไม่ได้รู้เรื่องราวของอดีตกันอีกเป็นแน่นอน

๕ บ่อม

สำหรับบ่อมที่เหลืออยู่ให้เห็นได้ในปัจจุบันนี้มีเพียง ๒ บ่อมเท่านั้น จะไล่กล่าวถึงบ่อมทั้ง ๒ เป็นลำดับไป

๑. บ่อมทางทิศเหนือ ซึ่งปัจจุบันนี้มีผู้เรียกกันจนติดปากว่า *บ่อมท่าโพธิ* เพราะอยู่ใกล้กับท่าโพธินั่นเอง สำหรับบ่อมท่าโพธิอยู่ในสภาพที่ดีพอใช้ แต่จะสังเกตเห็นยากสักหน่อย เพราะมีบ้านเรือนคนบังเสียเกือบหมด ถ้าท่านนั่งรถจะไปสิงห์บุรี ถ้ามองไปทางทิศเหนือจะสังเกตเห็นได้บ้างแต่ไม่เต็มทั้งหมด และถ้าหากต้องการจะขึ้นไปบนบ่อมนี้ ก็ไปได้โดยไปตามถนนสุรสงคราม เมื่อถึงสี่

แยกท่าโพธิแล้ว ก็เดินตรงขึ้นไปตามถนนสายนี้ไปทางทิศเหนือ เมื่อเดินไปเพียงเล็กน้อย จะมองเห็นบ້อมน้อยอยู่ทางซ้ายมือ มีบันไดเล็ก ๆ พาต่ออยู่สามารถเดินขึ้นไปบนบ້อมได้ ตัวบ້อมนับว่าสูงมาก และมีขนาดใหญ่มาก มีใบเสมาขนาดใหญ่ตั้งอยู่เป็นระยะ ๆ สำหรับใบเสมานี้สูงพอๆ กับความสูงของคนทีเดียว ผู้ที่ขึ้นไปบนบ້อมสามารถมองเห็นทิวทัศน์ของตลาดลพบุรี แม่น้ำลพบุรี วัดมณีชลขันธ์ และทุ่งพรหมมาศได้ชัดเจน เพราะลักษณะของบ້อมเกือบจะเป็นครึ่งวงกลม ในสมัยโบราณสามารถมองเห็นข้าศึกได้หลายด้านทีเดียว สำหรับบนบ້อมนี้ถ้าหากจัดสถานที่ให้สะอาดเรียบร้อย อาจจะเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของชาวลพบุรีได้อย่างดีเยี่ยม แต่ก็น่าเสียดายที่มีผู้ไปปลุกบ้านอยู่บนบ້อมเสียแล้ว ทั่วรอบๆ บ້อมก็มีตึกกรมบ้านเรือนตั้งอยู่ บั้บ้อมเสียหมด เมื่อคนไปถึงท่าโพธิแล้วจึงไม่สามารถมองเห็นบ້อมนี้ได้อย่างชัดเจน นี่แหละเมืองเก่าของลพบุรีได้ถูกรุกทำลาย และก่อสร้างกันไม่หยุดหย่อน จนเกือบจะไม่มีสภาพที่เป็นเมืองโบราณเก่าแก่เสียแล้ว

๒. บ້อมทางทิศใต้ เรียกว่า *บ້อมขัณฑ์สงคราม* ผู้ที่เดินทางทางรถไฟจากกรุงเทพฯ — ลพบุรี จะสังเกตเห็น

บ่อมนั้นได้ชัดเจนทางทิศตะวันออกของทางรถไฟ และมีทางเดินจากทางรถไฟไปถึงบ่อมนั้นได้ หรือถ้านำรถยนต์เล่นจากถนนนารายณ์มหาราชเข้าไปในตรอกโกษาจนสุดตรอกแล้วไปตามถนนเล็ก ๆ อีกไม่ไกลนักก็จะถึงบ่อมนั้นได้ แต่ก็น่าเสียดายที่บริเวณบ่อมนั้นเป็นบ้านคนไปเสียแล้ว ชำมีรวงสังกะสีกันเสียอีก ดังนั้นถ้าจะขึ้นไปบนบ่อมนั้นก็ต้องบอกเจ้าของบ้านเสียก่อน สำหรับภายในบริเวณบ่อมนั้นไม่มีเนินดินเหมือนบ่อมห่าโพธิ ไม่ทราบว่าเป็นดินถูกขุดไปหรือไม่มีมาแต่เดิมแน่ อย่างไรก็ตามถ้าหากไม่มีบ้านคนอยู่ภายในบริเวณบ่อมนั้นก็คงจะดีมาก

นอกจากบ่อมนั้นแล้ว จะพบซากของบ่อมนขนาดเล็กอีกบ่อมนหนึ่ง ตั้งอยู่หน้าพระนารายณ์ราชนิเวศน์ทางตะวันตก ปัจจุบันนี้สถานีตำรวจภูธรท่าหินตั้งอยู่บนบ่อมนั้น ยังสังเกตเห็นซากอิฐที่เป็นผนังของบ่อมนั้น ๓ ด้าน ส่วนใบเสมาคงถูกรื้อออกไปหมดนานแล้ว เนื่องจากค้ำล่างของบ่อมนซึ่งอยู่ทางริมแม่น้ำลพบุรี คงถูกถมเป็นถนนให้สูงขึ้นจึงทำให้ความสูงของบ่อมน้อยลง แต่อย่างไรก็ตาม ที่นี้จะต้องเป็นบ่อมนอย่างแน่นอน ชาวบ้านยังเรียกกันว่า “บ่อมนรักขาวัง” เดิมจะมีชื่ออะไรไม่มีใครทราบ และเมื่อคุตาม

แผนผังที่ชาวฝรั่งเศสทำไว้ ก็แสดงให้เห็นว่า ตรงบริเวณนั้น เป็นบ่อมด้วย แต่เป็นบ่อมขนาดเล็กกว่าบ่อมท่าโพธิ์ และ บ่อมชัยชนะสงคราม จึงเข้าใจว่า บ่อมนี้คงจะช่วยรักษา การณ์หน้าพระราชวัง คือด้านแม่น้ำลพบุรี และนอกจากนี้ แผนผังที่ชาวฝรั่งเศสทำไว้ ก็ยังมีบ่อมเล็กอีก ๓ บ่อมด้วยกัน คือทางทิศใต้บ่อมหนึ่ง ซึ่งอยู่ระหว่างบ่อมชัยชนะสงคราม กับประตูชัย ปัจจุบันนี้ยังปรากฏซากอิฐที่ถูกเกรตเสียหายหมด แล้ว ส่วนอีก ๒ บ่อมนั้นอยู่ทางทิศตะวันออกของพระราชวัง ยังสำรวจไม่พบว่าอยู่ ณ ที่ใดแน่นอน เข้าใจว่าถูกรื้อทำลาย เสียหมดนานแล้ว

ห่างจากบ่อมท่าโพธิ์และบ่อมชัยชนะสงครามไปทาง ทิศตะวันออกไม่ไกลนัก จะพบประตูน้ำ เข้าใจว่าสร้างใน สมัยสมเด็จพระนารายณ์เช่นเดียวกับบ่อมทั้งสอง ชาวบ้าน เรียกประตูน้ำว่า *ประตูท่อ* (ซึ่งอยู่ใกล้บ่อมท่าโพธิ์) และ *ประตูช่องกุด* (ซึ่งอยู่ใกล้บ่อมชัยชนะสงคราม) ประตูน้ำทั้งสองนี้ มีลักษณะคล้าย ๆ กับปากจั่น แต่ใหญ่โตกว่าปากจั่น มาก และตั้งอยู่ในคูเมือง เข้าใจว่าสร้างขึ้นสำหรับกั้นน้ำและ ระบายน้ำระหว่างคูเมืองกับแม่น้ำลพบุรี ถ้าหากฤดูน้ำหลาก ก็อาจจะกั้นน้ำไม่ให้เข้าไปในคูเมืองมากนัก เพราะน้ำอาจ

จะท่วมตัวเมืองได้ สำหรับบนประตูท่อกำลังบ้อมท่าโพธิ่นั้น มีสะพานข้ามได้เรียกกันว่า “สะพานช้าง” (ในพระราชนิพนธ์เรื่อง “ระยะทางเสด็จประพาสมณฑลอยุธยา” ก็ได้กล่าวถึงสะพานนี้เช่นกัน แต่เขียนว่า “ตะพานช้าง”) และตามลำคูเมืองหลายแห่งจะพบการก่ออิฐกันคูเมืองคล้าย ๆ ฝ่ายกันน้ำล้นของการชลประทานในปัจจุบัน และบางแห่งก็ทำเป็นสะพานข้ามได้ด้วย เช่นที่หลังโรงเรียนพิบูลวิทยาลัย ก็มีแห่งหนึ่งเรียกกันว่า “สะพานเรือ” (ในพระราชนิพนธ์เรื่องระยะทางเสด็จประพาสมณฑลอยุธยา” ก็ได้กล่าวถึงสะพานนี้เช่นกัน แต่เรียกว่า “ตะพานเรือ”) จะสังเกตเห็นได้ชัดเจน เมื่อนั่งรถไปตามถนนนารายณ์มหาราช ซึ่งอยู่ทางทิศเหนือของถนนนี้ สำหรับลักษณะของประตูน้ำหรือฝ่ายกันน้ำล้นเหล่านี้ แสดงให้เห็นว่า ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั้น มิใช่ว่าจะมีระบบการประปาที่ดีเท่านี้ ยังมีระบบการชลประทานที่ดีอีกด้วย

ประตูเมือง

ประตูเมืองเท่าที่เหลืออยู่ในปัจจุบันนี้ มีอยู่ ๒ ประตูด้วยกัน คือ

๑. ประตูชัย ตั้งอยู่ที่กำแพงเมืองด้านทิศใต้ หรืออยู่ทางทิศตะวันตกของบ่อมชัยชนะสงคราม ใต้วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ มีถนนกาญจนาคม จากวัดพระศรีรัตนมหาธาตุไปยังประตูชัยนี้ได้ เป็นประตูที่ใหญ่โตมาก ช่องประตูทำแบบโค้งแหลมหรือแบบโกธิคของฝรั่งเศส ซึ่งเป็นแบบเดียวกับประตูหน้าต่างตามสิ่งก่อสร้างทั่วไปที่สร้างในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช จึงน่าจะเชื่อได้ว่าประตูชัยนี้คงจะสร้างในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชนั่นเอง ส่วนตอนบนของประตูชัย ทำรูปใบเสมาเหมือนกับบ่อมท่าโพธิ์และบ่อมชัยชนะสงคราม ประตูชัยแห่งนี้เห็นว่าน่าชมน่าศึกษาอย่างยิ่ง เพราะประตูเมืองขนาดใหญ่สมัยโบราณแบบนี้หาได้ยากในเมืองไทย

๒. ประตูพะเนียด หรือประตูโคราช ตั้งอยู่ในบริเวณค่ายสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ด้านตรงข้ามกับโรงเรียนอนุบาลลพบุรี ถ้านั่งรถยนต์ไปตามถนนนารายณ์มหาราชจากศาลพระกาลไปยังสระแก้ว จะมองเห็นประตูพะเนียดนี้ทางซ้ายมือ เป็นประตูเมืองที่อยู่คู่กับกำแพงเมืองชั้นที่สอง มีขนาดเล็กกว่าประตูชัย ส่วนลักษณะนั้นเหมือนๆ กัน คือช่องประตูเป็นแบบโค้งแหลมและตอนบนทำเป็นใบ

เสมาขนาดใหญ่ เหตุที่เรียกว่าประตูพะเนียดนั้น เข้าใจ
ว่า คงเป็นประตูที่ออกไปยังพะเนียดคลองช้าง ซึ่งอยู่ทาง
ทิศตะวันออกของประตูพะเนียดนั่นเอง

นอกจากคูเมือง กำแพงเมือง บัอม และประตูเมือง
ที่ได้กล่าวมาทั้งหมดแล้ว ยังสังเกตเห็นลักษณะของคูเมือง
อีกหลายตอน ระหว่างคูเมืองชั้นที่ ๑ กับคูเมืองชั้นที่ ๒
คือตรงค่ายสมเด็จพระนารายณ์ ในบริเวณโรงเรียนเทคนิค
ลพบุรี ต่อไปถึงวิทยาลัยครูเทพสตรี และหลังวิทยาลัยครู
เทพสตรี เข้าใจว่าคงจะเป็นคูเมืองเก่า ก่อนสมัยสมเด็จพระ
นารายณ์มหาราชก็ได้ และคงถูกถมมาหลายยุคหลาย
สมัยแล้ว และในปัจจุบันนี้ก็เช่นกัน คูเมือง กำแพงเมือง
ของลพบุรีถูกถม ถูกรื้อ ถูกรุกร้าไม่หยุดหย่อน อีกมีชำ
มิหนานก็คงไม่มีเหลือ ไม่มีหลักฐานให้คนรุ่นหลังได้รู้จัก ได้
ศึกษาถึงสภาพของเมืองโบราณของลพบุรีกันอีกต่อไป โดย
เฉพาะอย่างยิ่งโบราณวัตถุสถานหลายแห่งของลพบุรีก็ถูก
รุกร้า ถูกบังด้วยสิ่งก่อสร้างใหม่ ๆ อยู่ทุกเมื่อเชียววัน
เมื่อไรหนอคนไทยเราจะเห็นความสำคัญของสมบัติอันล้ำค่า
ของชาติเหล่านี้เสียที *

เขียนเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๓

ไม่เคยพิมพ์มาก่อน